

En dat gebod vindt zij weer heel de Schrift door.

Niet alleen de handelingen van Christus dienen tot exempel, maar ook de eisch, dien Hij door Zijn organen, profeten en apostelen, ons voorhoudt. Kort vóór Zijn sterven sprak de Heiland: gij zijt Mijn vrienden, zoo gij doet, wat Ik u gebied. Vandaar de kernachtige Gereformeerde uitdrukkingen: „leven uit den eisch Gods” en „blind voor de uitkomst, ziende in het gebod”.

De term „volgen van Christus” wordt zelfs wel door zulken, die niet eens christen willen heeten, overgenomen. Zij geven er hun leven een idealistisch tintje mee.

Doch wanneer men te doen krijgt met den overbiddelijken eisch, met het gebod, waarmee niet te kwanselen valt, dan moeten er met Abraham Maria-tochten worden ondernomen, dan gaat het aan op een slachten van wat men liefheeft.

Dan moeten alle mannelijke eigenschappen, welke in het geloof besloten liggen, worden bijeengegezaamd.

Wij hebben er dus allerminst bezwaar tegen, dat men zich ten doel stelt: het volgen van Christus.

Als men er maar van doordrongen is, dat dit doel alleen kan worden nagestreefd door te haken voor het recht en den eisch Gods, den heerlijken, maar ook ontzaglijken liefde-eisch: Hem lief te hebben boven alles, en door te gehoorzamen aan het niet te verwarren gebod Gods.

Is deze „rede”, ook voor menig ethische, niet hard?

Ze heeft niets fluweels, niets aaiends.

Wel is ze sterk-mannelijk.

Wenscht Dr v. R. dus een mannelijk christendom aan te prijzen, het Gereformeerde christendom sluit alle elementen daarvoor in zich.

Het is mannelijker dan het mannelijk christendom, dat Dr v. Rhijn zich construeerde.

### — Het Rapportenboek.

Het rapportenboek — of wil men den volledige titel: „Rapporten, aangeboden aan de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, saam te komen te Utrecht, Augustus 1923” — is dan nu verschenen.

Sommigen, wat grimmerig uitgevallen, zullen het bezwaar opperen: een maand over tijd.

Maar wie wat spoediger tevreden is en daarbij eens let op de praktijk in vroeger jaren, verwelkomt het met een: aardig op tijd.

De laatste visie zal, vertrouwd ik, wel de meerderheid hebben.

Dit rapportenboek is tamelijk lijvig geworden. Waren de Muziek-bijlagen niet ongepagineerd, — staat dat misschien niet bij muziek? — dan kon ik u dadelijk het aantal bladzijden opgeven. Laat ik er mij nu, om tijd te winnen, op deze manier van smogen afmaken: het telt 190 bladzijden plus de bovengenoemde bijlagen. Als ik hieraan nog toevoeg, dat de heer Kok het uitgaf, behoeft ik over de uiterlijke verzorging wel niets meer te zeggen.

Men vindt hierin opgenomen (inhoudsopgave ontbreekt):

1. Rapport in zake Echtscheiding (bl. 1—35) met een minderheids-memorandum van Prof. Dr J. Ridderbos (bl. 36—65).

2. Rapport over Evangelisatie (bl. 67—72).

3. Rapport in zake art. XIII K. O. (bl. 73—89).

4. Rapport over het Instituut der Legerpredikanten (bl. 91—102).

5. Rapport over het Leerboek voor de Catechisatie (bl. 103—117).

6. Rapport in zake het concipiëren van Belijdenisvragen, de herziening van de Liturgie, en het overzien en de uitbreiding van den bundel „Enige Gezangen”, (bl. 119—190).

Dat het in deze rapporten over gewichtige zaken loopt, valt niet te ontkennen.

Het is dan ook hoogst wenschelijk, dat onze kerkeraden met de bestudeering ervan spoedig een aanvang maken en daarbij met de nauwkeurigheid, welke de ernst dezer aangelegenheden vordert, te werk gaan.

Voor al mag het niet voorkomen, dat men eerst na de Synode zijn bezwaren aandraagt.

Zoodanig verloop strookt wel een beetje met onze landaard en ook ons kerkelijk leven schiet in deze wel precedenten.

Maar hierin corrigeer men zichzelf.

Men worde niet eerst tegen Synode-tijd wakker, doch sta nu reeds op om zich in dit Rapportenboek te verdiepen.

Wie bezwaren heeft, make die op de juiste wijze, aan het juiste adres, op den juiste tijd, d.i. zoo spoedig mogelijk kenbaar.

Maar niet alleen onze kerkeraden, ook onze gemeentelieden behooren er zich van op de hoogte te stellen.

Dit klemt wel het meest bij het laatste rapport. Waar het nu niet mogelijk is, dat ieder gemeentelid zich het rapportenboek aanschafte, heeft onze kerkelijke pers hier een plicht na te komen en de gemeente voor te lichten.

Ook ons blad zal zich daaraan niet onttrekken.

Het hoopt zich daarvan echter te kwijten op de wijze der Hebreëen, door te beginnen met het einde.

Want zonder op de waarde der andere rapporten iets af te dingen, zal men het grif toestemmen, dat dat over de liturgie en de „gezangen” met de grootste spanning werd verbeid.

### — Termen en anders niet.

Meer dan eens wezen we er op, hoe er bij de modernen een terugkeer tot de orthodoxe termen te constateeren valt.

Men late zich daardoor echter niet misleiden. Sommigen meenden daarin te zien een teeken van toenadering tusschen modernisme en orthodoxie.

Evenwel blijkt bij nadere kennismaking, dat alleen termen worden overgenomen en anders niet.

Men vult die termen met een inhoud, die lijnrecht tegen de historische betekenis ingaat.

Een nieuw bewijs levert een ingezonden stuk van Dr A. C. Leendertz in het „Weekblad voor de Vrijzinnig-Hervormden”.

Hij waarschuwt zijn richting-genooten: „Verzint eer gij begint!” en vervolgt dan:

Zoo zou ik mijnen mede-vrijzinnigen in de Ned. Hervormde Kerk willen toeroepen, als zij er over mochten denken onze Kerk te verlaten. Als de rechtzinnigen ze daartoe willen bewegen, om het maar eens zacht uit te drukken, dan is dat natuurlijk, omdat zij meenen, dat de vrijzinnigen niet gelooven in den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, en dus ook niet in de belijdenis van (d.i. in) dien drievoudigen naam kunnen doopen en bevestigen. Nu meen ik echter, dat er wel beschouwd geen enkele vrijzinnige christen gevonden wordt, die niet gelooft in den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest. Want wie gelooft in den Vader (en dat doen wij toch allen), gelooft ook in den Zoon en in den Heiligen Geest. Wie toch gelooft in God als zijnen Vader, gelooft in zich zelve als Gods kind. Het geloof echter in den Zoon van God is niets anders dan de toepassing van dit geloof in ons zelve op de geheele menschenwereld. Zoodanig wij moeten gelooven in het kind van God, levende in het menschenhart, zoo moeten wij gelooven in den Zoon van God, levende in de menschenwereld. De heilige liefdegeest Gods, wonende en werkende in de wereld der menschenkinderen, is de Geest des Zoons, die moet worden uitgestort in iedere menschenziel, gelijk hij in al zijn volheid en heerlijkheid was uitgestort in de ziel van Jezus van Nazareth.

Wat dunkt u van zulk een belijdenis der Goddelijke Drieëenheid?

Is zij niet stuitender nog dan de loochening dezer verborgenheid?

### — Fransch zonder meester.

Voor den strijd der richtingen in de Nederl. Herv. Kerk zoekt men gedurig naar nieuwe wapenen.

Boven zag men hoe zelfs oude dogmatische terminologie weer uit den hoek der verachting wordt te voorschijn gehaald.

Dit is echter niet de eenige troef, welke men uitspeelt.

De „N. R. Cl.” — niet een „men” of een: „van moderne zijde”, maar de redacteur zelf staat er blijkbaar voor in — meldt:

Er hebben zich een paar jaar geleden 300 vrijzinnige leden der Ned. Hervormde gemeente te Groningen aangemeld bij de Waalsche gemeente aldaar, om een onderdak te vinden van tijdelijken aard, nu de kerkeraad van eenstgenoemde gemeente geen rekening wenscht te houden met hunne behoeften. Volgens het „Vrijzinnig Godsdienstig Kerkblad” bestond bij de Waalsche gemeente aanvankelijk geen bezwaar tegen het verzoek, hoewel de kerkeraad der Herv. gemeente had gewaarschuwd; thans echter is de kerkeraad der Waalsche gemeente de zaak meer formeel en uiterst reglementair gaan behandelen en mededien den eisch gaan stellen van eenige kennis der Fransche taal. Hij heeft de 300 verzoekers uitgenoodigd, om zich, bij groepen, op enkele achtereenvolgende Zondagmiddagen in de consistoriekamer der Waalsche kerk persoonlijk te verzoeken om zoodoende blijk te geven van hunne bereidheid en geschiktheid, tot de Waalsche gemeente toe te treden. Bij niet-komen (zonder aannemelijke verontschuldiging) wordt de aanvraag om toelating geacht te zijn ingetrokken.

Is knoeierij hiervoor een te kras woord?

Eenige kennis van de Fransche taal wordt vereischt.

Een zeer conciliante voorwaarde.

Misschien kan daarvoor wel dienst doen het boekje, dat men in boekwinkels wel uitgestald ziet: Fransch zonder meester in één maand.

Voor een paar dubbeltjes en een maand lang een uurtje per dag kan men dan Waalsch worden.

’t Zou vernakelijk zijn, indien het niet op kerkelijk gebied voorviel.

### — Bij geruchte.

Eerst moesten wij ons de oogen uitwrijven om zeker te zijn van wat wij lazen.

Het stond in de „Geldersche Kerkbode”, een blad, dat niet op sensatie belust is.

En toch wekte het stukje, althans bij ons, sensatie.

Het begon als volgt:

Onlangs werd ons het gerucht verteld, dat in een onzer kerken een predikants-vacature was. De gemeente werd opgeroepen om namen op te geven van predikanten waarop men de aandacht wilde vestigen en die men begeerde voor te stellen voor

de grostijet. En nu werden bij die namen ook verschillende namen genoemd van Hervormde predikanten.

Gaarne zagen we dit gerucht tegengesproken of bevestigd.

Wij gelooven, dat onze kerken daarop recht hebben.

Totnogtoe achten wij iets, als hier wordt bericht, onmogelijk.

Wel kan men symptomen waarnemen, die er op duiden, dat in de functioneering van het kerkelijk besef hier en daar stoornissen voorkomen.

Maar dat het zóó erg zou zijn, vermoeden we niet.

En het liefst nemen we het ook nu nog niet aan.

Natuurlijk twijfelen we er niet aan, dat het gerucht werd voortgeplant.

Alleen wil het er bij ons niet in, dat het waarheid bevat.

Daarom is opheldering hier welkom.

Laten zij, die de oorsprong van dit gerucht kennen, zich openbaar maken en ons uitleggen, wat er van aan is.

Aan een nauwkeurige vaststelling van het ziektebeeld is veel gelegen.

Als het gerucht ditmaal niet overdreef of loog, zou kras moeten worden ingegrepen.

Indien echter het gerucht den ontwikkelingsgang heeft gevolgd van de meeste geruchten, behoeft wel niet de bedoelde kerk gerehabiliteerd te worden, want zij werd niet met name genoemd, doch wel onze kerken.

Nu vestigt zulk een mededeeling vanzelf den indruk, dat er in onze kerken van een snellen afloop als der wateren moet gesproken.

De eere onzer kerken is geraakt.

Wij wenschen dan ook de waarheid, de naakte waarheid te weten.

Een bloot gerucht werkt naar alle kanten schadelijk.

HEPP.

## WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.

XX.

De gereformeerde „vaderen” en de wijsbegeerte.

Alvorens af te zwenken naar het terrein, waar de wijsbegeerte, tegelijk met de christelijke religie, een wedergeboorte beleefde en de tragische vrijheid veroverde, willen wij nog even vermelden wat de onmiddellijke volgers van Calvijn voor de wijsbegeerte hebben gedaan.

Het is te curieus, om het te verzwijgen.

Laat ons beginnen met den schepper van onzen Heidelberger Catechismus: Zacharias Ursinus, wel niet heeltemaal 18-karaats wat zijn „zuiverheit” in de leere betreft (tenminste in vergelijking met de Hollandsche Calvinisten), maar toch een der meest eerbiedwaardige vertegenwoordigers van de school van Genève.

Het zal sommigen, die wat al te onnadenkend in de traditie zijn ingeroest, eenige moeite kosten die twee in hun brein vergelijkend te combineeren: Ursinus, de vader van het boekje-van-den-eenigen-trouwe, en... de filosofie!

Toch heeft Ursinus zich heel kras en duidelijk uitgesproken pro de wijsbegeerte en nog wel in de voorrede van het „Schatboek der verklaringen over den Catechismus”.

In hoofdst. III van deze „gemeine voorreden” behandelt hij de kwestie, „hoe verscheiden de christelijke leer zij van het gevoelen van alle andere secten, alsmede van de filosofie of menschenlijke wijsheid”.

Afgaande op den titel zou men een antithetische houding tegenover de wijsbegeerte verwachten, maar wat valt dat mee!

Eerst worden wel (en terecht!) de valsche wijsgeerige wereldbeschouwingen met de valsche religieën in verwerpelijkheid en gevaarlijkheid gelijk gesteld, en dies in één reitje naast elkander geplaatst: Heidenen, filosofen, Joden en Turken; maar dan gaat Ursinus aldus verder:

„De leeringen der secten (hiernoe bedoelt Ursinus alle valsche godsdiensten) behooren als leugenen des duivels beschouwd en gevloden te worden. Met de filosofie, of natuurlijke wijsheid der menschen, is het anders gelegen. Want de ware filosofie, hoewel zij ook van de christelijke leer veel verscheiden is, strijdt nochtans niet met dezelve, en is noch leugen, noch valsheid, gelijk de leeringen van andere secten zijn, maar is de waarheid, en als eenestraal van Gods wijsheid, in het verstand der menschen bij de schepping ingedrukt.

Want de filosofie is een leer van God, van de schepselen, en andere goede dingen, die het menschenlijk geslacht profijtelijk zijn, gemaakt door wijze mannen, door het licht der natuur, en uit gronden, die van nature bekend zijn. Daarom het den christenen niet alleen geoorloofd, maar ook oorbaar (dat is nuttig) is, in de filosofie te studeeren, terwijl het integendeel niet geoorloofd is te studeeren in de leeringen van andere secten, dewijl deze altezamen als leugenen van den duivel zelf moeten gevloden worden.”

Nu vragen we: kan het sterker?

De filosofie een leer van God, hoewel niet hebbende een ander licht dan het licht der natuur?

Het is een oogenblik, of het ons in de kykende oogen gaat schitteren.

Zou in onze 20ste eeuw één onzer predikanten dit zóo durven zeggen op den kansel, en indien hij het deed, zou hij even hartelijk als anders den handdruk ontvangen van sommige broeders, die „op de leer“ zitten?

Maar misschien verstaat Ursinus onder filosofie iets, dat geheel van onze opvatting verschilt, namelijk, op middeleeuwsche manier, een vernenschelijke en verkapt theologie?

Laat ons daarom verder hooren:

„De filosofie is onderscheiden van de christelijke leer op deze manieren:

1. In de gronden. — De filosofie is geheel natuurlijk, en wordt gebouwd en bevestigd uit dingen, die van nature bekend zijn. Maar in de christelijke leer, te weten de leer des Evangeliums, hoewel er vele natuurlijke leeringen in zijn, is nochtans het bijzonderste deel daarvan, van nature niet bekend, maar gaat alle natuurlijke kennis te boven.

2. In hetgeen dat ze leeren (Dus de inhoud). — De christelijke leer vervat in zich de wet en het Evangelium; maar de filosofie weet van het Evangelium niets. Ook: de ware gemeente leert en verstaat den rechten zin der geheele wet van God, maar de filosofie handelt van de principaalste deelen derzelfde niet, en het deel der wet, dat in de filosofie geleerd wordt, van de nederlijke plichten, uit enkele van de geboden der wet Gods afgeleid, wordt zeer duister en onvolkomen voorgedragen.

De filosofie leert ook andere kunsten en wetenschappen, die den menschen oorbaar en nuttig zijn, inzonderheid de redekunst, en de kunsten van rekenen, landmeten, den loop des hemels te kennen, en dergelijke, waarvan in de gemeente niets geleerd wordt, hoewel ze nochtans haar gebruik hebben om de leer der kerk te verstaan, en ze aan anderen te doen begrijpen.

3. In hare werkingen. — De christelijke leer ontdekt de fontein der ellende van het menschelijk geslacht, te weten den val des menschen, en de zonde. Maar de filosofie weet daar niets van. Verder wordt nog genoemd als verschilpunt: de kracht om te troosten.

Het kan ons niet verwonderen, dat de man, die den troost in het centrum van de heilsleer plaatste, dit element ook in de filosofie heeft nagespeurd en de goudkorrels uit het Stoïcijnse beekje heeft opgevischt.

De „manieren van vertroosting“, die de filoso-

fie met de christelijke leer gemeen heeft, zijn deze:

1. Dat alles door Gods voorzienigheid geschiedt, en dat men Gods wil moet gehoorzaam zijn.

2. Dat het troostelijk is, als men in nood en lijden eene goede en geruste conscientie heeft.

3. Dat het heerlijk en prijzelijk is, altijd kloekmoedig en met geduld het lijden te verdragen.

4. Dat het lijden ons ten beste, en tot een goed einde toegezonden wordt.

5. Dat anderen aan het zelve onderworpen zijn geweest en standvastig verdragen hebben.

6. Dat de deugd niet onbeloond blijft en het lijden zal wedervergouden worden.

7. Dat ons nog zwaarder lijden zou overkomen, wanneer God ons naar verdienste wilde behandelen. Een kleiner kwaad, met een grooter vergeleken, schijnt nog eenigszins goed te zijn.

Natuurlijk kent de filosofie niet den troost van het Evangelie, maar wij zien toch klaar, „dat de ware filosofie niet strijdt met de christelijke leer, maar is alleen onvolmaakter.“

Laat ons dit woord even vasthouden: onvolmaakter.

Dus het „natuurlijk licht“ brengt niet een kennis, die andersoortig, maar die minder duidelijk is. Eervoller kan men de wijsbegeerte niet kronen.

Maar de reserve, die er in de onderscheiding: ware filosofie schuilt, houdt Ursinus streng in het oog.

Zoo noemt hij de dwalingen, die in de boeken der filosofen wel voorkomen, dingen, die niet voor „oprechte filosofie“ gehouden mogen worden, maar beschouwd moeten worden als „ijdele bezwelingen van 's menschen verstand en als vuile zweven, bij de ware filosofie te vergelijken: gelijk daar is de meening van Aristoteles, dat de wereld geen begin gehad heeft, en ook geen einde hebben zal; alsmede het gevoelen van Epicurus, dat de ziel sterfelijk is, enz.“

Hij vermaant daarom, „dat wij ons afscheiden van alle Epicuristen en vrijgeesten, die de geheele religie, of verachten, of zoeken te scheuren, ja, die meenen, dat een ieder in zijne eigene religie wel zal zalig worden.“

Uit dit korte overzicht trekken wij de, voor ons onderzoek gewichtige, conclusien:

1a. Dat calvinisten als Ursinus van de Griekse filosofie allesbehalve onkundig waren en een zuiveren kijk hadden op het waarheidsgehalte in deze wijsbegeerte.

2a. Dat zij met verbazingwekkende vrijmoedigheid en beslistheid de goede vondsten van de natuurlijke rede in hun wereldbeschouwing inlijven en aanprizen als goddelijke wijsheid.

Hier ziet men duidelijk trekken de verbindingszenuw tusschen natuur en genade, of algemeene

en bijzondere gratie, die door Calvijn is ontdekt.

3a. Dat bij deze gewaardeerde wijsheidsschat ten niet alleen behoorden de ontdekkingen der z.g. formeele wijsbegeerte (denk- en redeneerkunst), maar ook wat thins hoort op het zoo précaire gebied van de zedeleer.

Maar ook:

4a. Dat de voorstelling, die zij hadden van het begrip en de taak van de wijsbegeerte, nog veelszins kinderlijk natief was.

Op het voorbeeld van de middeleeuwsche theologen, rekenen zij tot de filosofie een allegaartje van vakken, de z.g. „liberale kunsten“, die met de wijsbegeerte slechts in ondergrondsch verband staan.

Van de geweldige taak van de wijsbegeerte, een onderzoek in te stellen naar de betrouwbaarheid en de grenzen van het kenvermogen, naar het toepasselijk gebruik van dat kenvermogen bij het onderzoek van de verschillende vakken van wetenschap, en de encyclopedische samenvoeging van alle kennis tot één wetenschappelijk-systeematische wereldbeschouwing, — van dit alles weten zij niet, althans zij „doen er niet aan“.

De principieele uitspraak van Ursinus over de beteekenis der wijsbegeerte aanvaarden we als een vrucht van verstandig en gezond christendom, maar tot de kennis en ontwikkeling van de wijsbegeerte zelf, brengt deze groote geesteszoon van Calvijn ons geen radwenteling verder.

\*\*\*

En evenmin de eminente theologen in den bloeitijd van het Hollandsch calvinisme.

Ge kunt nemen wien ge wilt: Andreas Hyperius, — óók hij noemt de filosofie een „gave van God“, en erkent vooral haar formeele beteekenis; Franciscus Junius, — hij waardeert de „natuurlijke filosofie“, die dient tot verklaring (interpretatie) van de wereld; Hieronymus Zanchius, — hij maakt de filosofie tot een onderdeel van de theologie en vindt, dat Aristoteles in den grond der zaak overeenstemt met Mozes' scheppingsverhaal; Gijbertus Voetius, — die een keurige indeeling van de filosofie geeft, waarin hij zelfs de muziek en de beeldhouwkunst een plaats geeft, — ze brengen ons geen van allen één stap verder. Van zelfstandig wetenschappelijk onderzoek der natuur of van de zelfkundige vermogens vindt ge zo goed als geen spoor. En dus ontbreekt het materiaal, dat door zijn ophooping tot wijsgeerige bezinning en systematisering dwingt.

In dit opzicht heeft het Nederlandsche calvinisme de belofte, die er in zijn beginsel lag, niet vervuld, en als later de theologische ontwikkeling doodsnoort in de zandwoestijn van het scholasticisme, valt het de buitenkerkelijk opgebloeide ongelooft filosofie niet moeilijk het calvinisme te overleu-

Die feiten, en de daaruit blijkbare slotsommen, kunnen we hier zelfs niet in een kort overzicht mededeelen. Zulk een kort overzicht zou ook geenszins overtuigend zijn; want de overtuigende kracht ligt juist in de aangehaalde bewijsstukken. We laten hier dan ook alleen de resumptie volgen, die Dr. Kuyper zelf aan het einde van zijn geschrift geeft:

Zie ik goed, dan is met het bovenstaande de onverhoedsche aanval van Dr. van Toorenbergen tamelijk wel op alle punten afgeslagen.

Had hij beweerd, dat de professoren in canonieke zaken geen definitieve stemmen hadden — ik heb met de stukken zelf aangetoond, dat ze wel méé concludeeren.

Had hij hen als getuigen opgeroepen tegen het in omnibus en voor een on-Dordtsche revisie, — ik heb bewezen, dat zij vóór het „per omnia“ waren, en de vrije revisie afkeurden.

Had hij beweerd, dat de Staten en Curatoren reeds vóór 25 Augustus omgezet waren en uit dien hoofde nu in alles met de Calvinisten gingen, — ik heb doen zien, dat de Staten in Augustus nog de ouden waren, en later omgezet, wel in Theologie met de Gereformeerden gingen, maar in Canonici het oude anti-Calvinisme doorzetten.

Had hij beweerd dat de H.H. Walaëus e.s. niet wilden teekenen, wijl het stuk dat men hun vooris „niet eerlijk, niet ruim, niet eenvoudig“ genoeg was, — ik heb uit onwraakbare documenten aangetoond: 1o, dat ze zelf dit stuk méé opstelden; 2o, bereid waren het te teekenen; en 3o, het alleen niet teekenden, overmits het hun „verboden was en geïnterdiceert“.

Maar bij het pareeren van die lausstooten liet ik het niet. Van geheel het terrein, waarop hij had postgevat, moest de aanval verjaagd worden; zou er weér ruste komen op het burchtsel.

En daarom heb ik voet voor voet mijn gedachten tegenstander elke duim breed gronds buiten de omkering van het toernooiveld betwist, en door een breede historische schets doen zien, hoe al wat achter de onderteekeningstaquiste lei door hem voorbijgezien, van de wederzijdsche verhouding dientengevolge een geheel verkeerde voorstelling gemaakt is, en geen de minste rekening is gehouden met het historisch milieu waarin dit geschil bepleit werd.

Zoo heeft deze studie van Dr. Kuyper de belangstelling in de Dordtsche periode ongemeen verlevendigd.

Zie verder de recensie van Dr. F. L. Rutgers in De Heraut, nr 74, en H. H. Kuyper, De Post-Acta, blz. 245 en 246.

## KUYPER-BIBLIOGRAFIE.

door

J. C. RULLMANN.

LXXI.

62. De Leidsche Professoren en de Executeurs der Dordtsche Nalatenschap. Verweerschrift. Amsterdam, J. H. Kruij, 1879.

De Synode der Ned. Herv. Kerk beging in 1878 den grooten misstap, om voor het Kerkelijk Hooger Onderwijs in de dogmatiek mannen van Groninger richting te benoemen. En nu plaatste De Heraut sinds 13 October, week aan week, aan het begin van zijn leaders dit bericht:

Onze aanstaande predikanten zullen voortaan in de hoofzaak der godgeleerdheid, t.w. in de dogmatiek, aan alle drie onze hogescholen onderwezen worden door mannen, wier richting jaren lang opzettelijk de belijdenis van het goddelijk gezag der Heilige Schrift, van Gods Drieëenig Wezen, van de Godheid des Zoons, van de persoonlijkheid van den Heiligen Geest, en van de verzoening door het bloed des Lams, als onware verzinself van menschen heeft zoeken uit te roeien en bespot.

Mag dit lijdelyk geduld?

Daarop volgde in het nr van 20 October 1878 de mededeeling van zekere pogingen, die aangewend worden om o.a. aan een Gereformeerde Kerk weer uitzicht te openen op het verkrijgen van Gereformeerde predikanten, die tevens wetenschappelijke beoefenaars zijn van de Gereformeerde theologie.

En in De Heraut van 27 October werd daaraan nog het bericht toegevoegd, dat in een vergadering van enkele broeders het gewichtige besluit was gevallen om een Vereeniging voor Hooger Onderwijs op te richten op den grondslag der Gereformeerde beginselen, en met name, voor zóo veel het onderwijs in de Heilige Godgeleerdheid betreft, op de drie formulieren van eenigheid, gelijk die in den jare 1619 door de Synode Nationaal van Dordrecht voor de Gereformeerde Kerken dezer landen zijn vastgesteld, in maniere als door gemelde Synode Nationaal, blijkens haar eigen handelingen en haar acten, het gezag van deze formulieren is bedoeld.

Tegen deze bepaling kwam de anonieme steller der Gereformeerde Brieven (Dr. J. J. van Toorenbergen) in de Stemmen voor Waarheid en Vrede, 1878, blz. 639 vv. op.

Over deze kwestie werd toen eerst in de Haarlemsche Courant en in De Heraut tusschen Dr. van Toorenbergen en Dr. Kuyper een korte schermutseling gevoerd. Na ridderlijk eeresaluut staakten zij dien pennestrijd echter in de pers. Maar tevens beloofde Dr. Kuyper elders dit niet onbelangrijke steekspel met zijn ridder van blazen voort te zetten.

Een tijdelijke ongesteldheid, die hem het gebruik der rechterhand benam, en dus allen schriftelijken arbeid onmogelijk maakte, was intusschen oorzaak, dat Dr. Kuyper zijn woord iets later gestand deed dan hij gehoopt had. Maar juist daardoor te beter voorbereid. Want het verweerschrift, dat hij nu in het licht gaf, bewees bij vernieuwing zijn uitnemend talent voor geschiedvorsching.

Hij vangt zijn studie aan met een heldere niteenzetting van de zaak die het gold. Het geschil tusschen hem en Dr. van Toorenbergen laat zich in enkele woorden aldus uitdrukken: Was er met betrekking tot het gezag van de Formulieren van eenigheid, tusschen de Dordtsche Synode en de Leidsche professoren van 1620 een principiële verschil, ja dan neen? Waren deze professoren te dien aanzien „liberalen“ (in den alledaagschen, oppervlakkigen en onjuisten zin van dat woord,) of waren zij ook in dat opzicht zuiver Gereformeerde? Dr. van Toorenbergen had het eerste beweerd, en daartegenover was het andere door Dr. Kuyper met nadruk gehandhaafd. Het antwoord van Dr. van Toorenbergen was niet volkomen duidelijk; het gaf den indruk, dat de zaak, die eigenlijk in kwestie was, aan Dr. Kuyper werd toegegeven, of althans werd ter zijde gesteld, terwijl toch terzelfder tijd het vroeger beweerde onvoorwaardelijk werd herhaald. En daarop achtte Dr. Kuyper het noodig, de zaak eens grondig te behandelen, niet slechts om haar zelfs wil, en tot aanwijzing van de toenmalige verhouding tusschen kerk en hogeschool, maar vooral ook omdat hier tweemaal beschouwing van de Dordtsche periode onzer kerkgeschiedenis aan het licht kwam, en het wel de moeite waard was, bij dit ééne punt eens nauwkeurig na te gaan en dan te doen blijken, of de beschouwing van Dr. van Toorenbergen, dan wel die van Dr. Kuyper, door de feiten gerechtvaardigd werd.

gelen en  
te brengen  
een voor  
Had Tr  
nemen e

Op deze  
wilde Syn  
de stelling  
gehe Theo  
wijze, die  
men philo  
de dogmat  
de mag  
van het  
tie van  
de zie  
zoals  
seerd

De aang  
we deze v  
deze rubr  
feiten, wa  
dankbare  
sterven en

Uit de c  
kleinere g  
natuur van  
kies ik dit  
tendichter

Meer da  
man, wien  
omdat hij,  
Joodsche t  
door de b  
leeren vin  
haat van  
van 't kruit  
strijd en zie  
heid van  
heid en st  
zonder de  
van Christ  
In het l  
moge voor

De eerst  
Kruis":

O  
zie  
— wa  
toe  
en  
des

aldus luidt

En als  
strophes g  
beschouwd  
vervolgt hi

POPULAR

In mijn  
besproken,  
zoek werd  
daad hadd  
van gestoo  
rekenbaar  
mochten

Thans w  
beelden no  
zijn, die is  
ken, door  
worden be  
worden ge  
dig onderz  
lijk verant  
hun dader

Laat ik  
die wegen  
onder het  
geld gele  
rekeningen  
zichzelf ni  
vorm voor  
van somm  
niets te k  
hij een va  
wegens ee  
onderzoek  
alles en r  
nergens ee  
geschreev  
politiek ge  
tijdens de  
Zuid-Afri  
München  
revolutie;  
scheiden;  
waarbij hi  
heele were

in is ontdekt,  
wijsheidsschat  
ekkingen der  
edeneerkunst,  
o précaire ge-

adden van het  
rie, nog reeds.

euwsche theo-  
een allegaartje  
t", die met de  
verband staan  
sbegeerte, een  
rouwbaarheid  
naar het toe-  
nogen hij het  
en van weten-  
envoeging van  
-systematische  
weten zij niet.

inus over de  
en we als een  
stendom, naar  
e wijsbegeerte  
n van Calvijn

in den bloe-

ndreas Hy-  
die een „gave  
rneele befoe-  
hij waardeert  
tot verklaring  
n ymus Z an-  
een onderdel  
toteles in den  
Mozes' schep-  
s, — die een  
eft, waarin hij  
nst een plaats  
allen een stap  
lijk onderzoek  
ogens vindt ge-  
reekt het mate-  
wijsgeerige be-

che calvinisme  
niet vervuld,  
kkeling dood-  
scholasticisme,  
ide ongelooft-  
te overvies-

e slotommen,  
kort overzicht  
zou ook geens-  
ziggende kracht  
cken. We laten  
volgen, die fr-  
eschrift geeft:

ovenstaande de  
Toorenbergen  
lagen.  
en in canonieke  
hadden — ik  
dat ze wel mee

epen tegen het  
ritische revisie,  
et „per omnia“  
len.

i en Curatoren  
waren en uit  
Calvinisten gin-  
ten in Augustus  
engezet, wel in  
gingen, maar in  
lvinisme door-

alacüs o.s. met  
oen hun vooris  
voudig" genoeg  
ocumenten aan-  
mde opstelden:  
n 30. het alleen  
„verboden

asstoeten liet ik  
in, waarop hij  
orjaagd worden;  
burchtslot.

mijn gedachten  
s buiten de ont-  
st, en door een  
m, hoe al wel  
lei door hem  
the verhouding  
de voorstelling  
ing is gehouden  
waarin dit ge-

per de belang-  
gemeen verbe-

F. L. Rutgers  
Kuyper, De

gelen en de kerk in een toestand van ontaarding  
te brengen, die een nieuwe reformatie in de 19de  
eeuw noodzakelijk maakt.

Had Trötsch dus het recht het calvinisme te  
noemen een „onwijsgeerige theologie“?

Op deze vraag heeft Prof. W. J. Aalders („Ge-  
wijde Synthese“) geantwoord: „Wanneer Trötsch  
de stelling, dat het Calvinisme een „unphilosophi-  
sche Theologie“ is, toelicht, doet hij dit op een  
wijze, die niet strookt met de werkelijkheid, tenzij  
men filosofie met theologie verward. Veeleer is  
de dogmatiek juist in hare gereformeerde opvatting  
de magistrale poging om den inhoud  
van het geloof als een groote concep-  
tie van de betrekking tusschen God en  
de zielen in deze de geheele schepping,  
zoals zij in den God-mensch gereali-  
seerd is, te zien en te doen zien“.

B. W.

## LITERATUUR EN KUNST.

### Da Costa's Paaschzangen.

De aangenomen gewoonte getrouw, onderbreken  
we deze week de loopende artikelenreeks, om ook  
deze rubriek te doen spreken van de groote heils-  
feiten, waarbij thans de gansche christenheid in  
dankbare aanbidding stilstaat, Christus' verzoenend  
sterven en Zijn glorieuze verrijzenis.

Uit de overweldigende veelheid van grootere en  
kleinere gedichten of proza-meditaties, die de lite-  
ratuur van alle tijden over deze geschiedenis kent,  
kies ik ditmaal de „Paaschzangen“ van den chris-  
tendichter bij uitnemendheid, Isaac da Costa.

Meer dan iemand anders misschien was hij de  
man, wiens hart hier tot spreken en getuigen drong,  
omdat hij, Jood van geboorte en opgevoed in de  
Joodsche tradities, zooveel te dieper gevoelde, juist  
door de tegenstelling, den rijkdom, dien hij had  
leeren vinden. Tusschen den Joodschen Christus-  
haat van vroeger en z'n knielen aan den voet  
van 't kruis daarna, lag zoo ontzettend veel: ziele-  
strijd en zielevrede, besef van zonde-schuld en zeker-  
heid van zonden-verzoening, troosteloze donker-  
heid en stralend genade-licht, dat hij wel in 't bij-  
zonder de man was, die roemen kon in het kruis  
van Christus.

In het luisteren naar zijn hoog-gestemde zangen  
moge voor ons een Paasch-zegen liggen!

De eerste der 5 paaschzangen is die over „Het  
Kruis“:

O! Hoe duister, hoe ontzettend,  
zielverscheurend, hartverpletend  
was dat schrikverwekkend uur,  
toen het vlekloos Lam geslacht werd,  
en de losprijs aangebracht werd  
der gevallen creatuur!

aldus luidt de aanhef.

En als de dichter dan in een aantal volgende  
strophes gansch den lijdensweg van Christus heeft  
beschouwd, van Gethsemani tot den via dolorosa,  
vervolgt hij:

### POPULAIR WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN.

#### Misdadigheid en toerekenbaarheid.

##### V.

In mijn vorige artikel heb ik enkele gevallen  
besproken, waarbij door het psychiatrisch onder-  
zoek werd uitgemaakt, dat personen, die een mis-  
daad hadden begaan, verkeerden in een toestand  
van gestoorde geestvermogens en daardoor niet toe-  
rekenbaar geacht konden worden, en niet gestraft  
mochten worden.

Thans wil ik in mijn laatste artikel enkele voor-  
beelden noemen, om aan te toonen, dat er personen  
zijn, die in 't algemeen een vreemden indruk ma-  
ken, door de familie of de omgeving als abnormaal  
worden beschouwd, en wel eens ontoerekenbaar  
worden geacht, terwijl bij nauwkeurig geneeskun-  
dig onderzoek blijkt, dat zulke personen wel degelijk  
verantwoordelijk gesteld moeten worden voor  
hun daden.

Laat ik beginnen met een geval van een man,  
die wegens herhaalde oplichterijen terecht stond;  
onder het aannemen van valse namen had hij  
geld geleend en in hotels gelogeerd, zonder de  
rekeningen te betalen. Deze misdrijven waren op  
zichzelf niets bijzonders, omdat ze telkens in dezen  
vorm voorkomen. Maar deze man beweerde, zich  
van sommige dingen, waarvan hij beschuldigd was,  
niets te kunnen herinneren en bovendien maakte  
hij een vreemden indruk en was kort te voren  
wegens een zenuwaandoening verpleegd. Bij het  
onderzoek van zijn levensloop bleek, dat hij van  
alles en nog wat bij de hand gehad had, maar  
nergens constant bij blijven kon; hij had novellen  
geschreven, journalistiek werk verricht, had op  
politië gebied telkens een rol willen spelen, had  
tijdens den Transvaalschen oorlog een actie voor  
Zuid-Afrika gevoerd, was in den wereldoorlog naar  
München gegaan, om daar mee te doen aan een  
revolutie; was gehuwd geweest, maar weer ge-  
scheiden; had verschillende betrekkingen gehad,  
waarbij hij na verloop van tijd wegbleef; had de  
heele wereld doorgezwoven, was vaak zonder geld

Gij, aanschouwers uit den hoogen!  
Engelscharen! dekt uwe oogen  
voor die aartsverborgenheeden!  
Wereld, hoort het met verschrikking!  
Hooft het, zondaars, met verkwikking,  
WIE dat alles heeft geleed!

Die Gekruiste, die Verwonde,  
die tot vloek gemaakte en zonde  
is de Temmer van de hel,  
is de Vorst der hemelingen,  
is de Schepper aller dingen,  
is de God van Israël!

Na enkele strophes, die er op wijzen hoe hier  
de oude profetieën in vervulling gaan en Christus'  
jongeren daarvan de door smart verslagen getuigen  
zijn, komt de eigenlijke kruiszing:

O! hoe duister, hoe ontzettend,  
Zieldoordaavend, hartverpletend,  
was dat schrikverwekkend uur,  
dat den Zoon van God Zijn leven  
voor 't behoud zag overgeven  
der gevallen creatuur!

De aarde siddert, rotsen kraken,  
dooden in hun graf ontwaken!  
Jezus Christus geeft den geest!  
En de voorhang van den tempel  
scheurt in tweeën tot den drempel! —  
De eerste schepping is geweest!

Golgotha, gij zaagt dat wonder!  
't Licht der heerlijkheid gaat onder,  
en het daglicht keert tot nacht!  
Maar die nacht wordt weldra klaarheid,  
al wat schaduw was, wordt waarheid!  
't Is vervuld, het is volbracht!

Ja, volbracht zijn al de woorden,  
die de Godspropheten hoorden!  
Ja! vervuld is 't Recht der wet!  
Onze woorden zijn verbonden,  
onze zonden zijn verslonden,  
en de slangenkop verplet!

In het kruis zal 'k eeuwig roemen!  
En geen wet zal mij veroordelen;  
Christus droeg den vloek voor mij!  
Christus is voor mij gestorven  
heeft gena voor mij verworven  
'k ben van dood en zonde vrij!

Zalig, die in Hem gelooven!  
O! bestraal ons hart van boven,  
Geest der Waarheid! God van heil!  
Dat mijn ziele zich verlieze,  
(dit 's het deel dat ik verkiezel)  
in die liefde zonder peil!

Looft, o Sion! prijst uw Heere!  
De aarde luister, 't Lam ter eere  
naar uw heilig psalmgebruich,  
Looft Hem, die de hel verplette!  
Looft Hem, die Zijn volk ontzette!  
Looft uw Koning aan het kruis!

Men lette eens op de sterke stijging in deze  
strophes, het aanzwellend lofaccoord, dat in de  
felste tegenstelling juist z'n hoogtepunt bereikt:  
looft uw koning aan het kruis.

op zak, en leefde dan van den eenen dag in den  
anderen, kortom het was een avonturier van de  
ergste soort.

Bij ons onderzoek erkende hij zelf, dat hij meer-  
malen door oplichting de menschen benadeeld had,  
en de feiten, die hij zich tegenover den rechter  
niet herinnerde, bleek hij toch heel goed te weten  
en hij zag zelf het verkeerde van zijn handelin-  
gen in. Daarbij legde hij een groote slimheid en  
listigheid aan den dag, gepaard met een groote  
phantasie; hij kon zich buitengewoon geloofwaar-  
dig voordoen en beschikte over een meer dan ge-  
wone welbespraaktheid.

Overigens waren er bij dezen beklaagde geen  
geestelijke stoornissen. Zijn verstandelijke ontwik-  
keling was normaal. Uit de verschillende inlich-  
tingen, die wij inwonnen, konden wij opmaken, dat  
hij zijn betrekkingen kon waarnemen, en dat hij  
dit ook goed deed; de zenuwaandoening, waarvoor  
hij verpleegd was, was slechts van onbeteekenen-  
den aard geweest. In zijn familie kwamen ook geen  
gevallen van zenuw- of geestesziekten voor; wel  
hadden zijn beide grootouders misbruik van alco-  
hol gemaakt.

Dit laatste feit mag van eenige betekenis ge-  
acht worden, daar we weten, dat juist alcoholisme  
een factor kan zijn, die de degeneratie in de hand  
werkt.

De eigenaardige psychische gesteldheid van dezen  
man, met zijn zucht tot phantasie en avonturen,  
met zijn neiging tot oplichten en bedriegen, moet  
wel beschouwd worden als een uiting van dege-  
neratie, van ontaarding, maar aan den anderen  
kant waren er geen afwijkingen van dien aard,  
dat hij ontoerekenbaar geacht moest worden, en  
derhalve werd hij door den rechter gestraft.

Een ander voorbeeld, dat ik wil noemen, toont  
duidelijk, welke ongunstige factoren er in het mi-  
lieu gelegen zijn.

Een jonge man wil met behulp van een ander  
diefstal plegen bij een alleenwonend persoon; hij  
overvalt dezen, terwijl zijn makker het geld uit  
de kast steelt; een brutale diefstal met geweld-  
pleging.

Het is een van de kenmerkende eigenschappen  
van Da Costa's dichtwerk, dat door tegenstellingen  
of pendants de kracht van het bezongen onder-  
werp wordt versterkt.

Heel duidelijk komt dit ook uit in den tweeden  
en derden Paaschzang, over „De Rust in het graf“.  
Slechts twee strophes bevat de eerste van deze  
beide, maar te sterker komt daardoor de gedachte  
naar voren:

A. op den zevenden der dagen heeft de Almachtige  
[gerust  
van den arbeid Zijner handen . . . . . 't Was volbracht,

B. op den zevenden der dagen rustte Jezus in het graf  
van den arbeid Zijner ziele, die Hij willend overgaf.  
In de zwakheid van den kruisdood werkt een nieuwe  
[Scheppingskracht:  
't Is vervulling. 't Is verzoening. 't Is verlossing. —  
't Is volbracht!

En deze overeenkomst: zevende der dagen, neemt  
de dichter dan als uitgangspunt voor den derden  
zang, om daar te komen langs de beschouwing,  
dat de oude Sabbath is verbroken tot de slotson:

Versmelt, o zevende der dagen!  
In d'Eersten dag van 't Nieuw Verbond.

Hoe duidelijk spiegelt zich in zulk een opzet  
de in Da Costa's eigen ziel voltrokken tegenstelling:  
Jood-Christen!

De vierde zang „De Opstanding“, een lang ge-  
dicht van meer dan 20 strophes, heeft de dade-  
lijk treffende eigenaardigheid, dat het laatste woord  
van elke strofe is: „opgestaan“. De kern van alles,  
die als zoodanig onmiddellijk duidelijk wordt!

Na een melodieuze getoonzette inleiding, dat alle  
twijfel, bestrijding, donkerheid, „'t allerdonkerst uur  
des lijdens“ in blijdschap zal overgaan: „want de  
Heer is opgestaan“ . . . komt het middengedeelte,  
dat de opstandingsglorie beschrijft:

't Onvergankelijk Levenslicht  
rees met gansch ontlekten luister  
uit de smaadheid van 't gericht  
uit der graven somberen kluis!  
't Nachtuur is voorbijgegaan!  
't Licht des Heils is opgestaan!

Hemelglans en gloed bestraalt  
't graf, bezegeld door de Joden.  
De Engelen Gods zijn neêrgejaald,  
de aardsche wachters zijn gevloeden!  
Beving grijpt de wereld aan:  
onze Heer is opgestaan.

't Graf is ledig! nadert! ziet!  
o door trouw gedreven vrouwen!  
zoekt Hem bij de dooden niet,  
dien geen doodsgeweld kon houden!  
De Engelzelve kondt het aan:  
dien gij zoekt, is opgestaan!

Kloek, teedre Magdaleen!  
gij, gij mocht Hem 't eerst aanbidden!  
Hoog bevoorrecht! spoedt heen!  
meldt het in der broedren midden!  
zegt vooral het Petrus aan,  
dat zijn Heer is opgestaan!

Deze man wordt gearresteerd en aan een psy-  
chiatrisch onderzoek onderworpen.

Nu blijkt, dat hij uit een zeer ongunstig milieu  
afkomstig is. Hij is een onecht kind, wiens moeder  
blind is, welke met bedelen heel wat geld verdient,  
zooveel zelfs, dat deze jongen op school al over  
vrij wat geld beschikte, snoepte en rookte, en door  
de andere kinderen als een bijzonderheid werd  
aangezien.

Moeder en kind waren beide zeer brutaal, de  
vrouw leefde met andere mannen, en is later met  
iemand gehuwd, die zich af en toe te buiten ging  
aan sterken drank.

De jongen was opvliegend en driftig. Tusschen  
hem en zijn stiefvader kwam het meermalen tot  
vechtpartijen, waarbij hij eenmaal door zijn vader  
met een mes gestoken is.

Het gezin leeft voornamelijk van de zeer ruime  
„verdiensien“ van de moeder; de jongen leert er  
bijna geheel op en is te lui om te werken. Hij  
heeft enkele weken een betrekking gehad, waar-  
uit hij weglep, omdat hij er geen zin in had, of  
omdat hij elders meer geld wilde verdienen; een  
tijdlang trachtte hij door een ongeregelde handel  
aan den kost te komen.

Ge merkt dus, dat we hier te doen hebben  
met iemand uit een zeer ongunstige omgeving, die  
bij uitstek een opvoeding kreeg in de verkeerde  
richting; als er iemand dus voorbeschikt zou zijn,  
om misdadiger te worden, moet deze man het wel  
zijn.

Behalve zijn psychische onevenwichtigheden, ver-  
toonde hij ook enige lichamelijke degeneratie-  
teekenen. Toch bleek bij verder onderzoek, dat hij  
wel degelijk het verschil tusschen goed en kwaad  
wist, dat hij inzag, dat hij verkeerd gedaan had.  
Maar hij wilde zijn misdrijf goed praten en ver-  
dedigen op grond van andere morele eigenschap-  
pen. Hij ging er prat op, nooit zijn kameraden  
te hebben bedrogen en zeide graag voor zijn moeder  
geld te willen verdienen en dat hij daarom telkens  
betere betrekkingen zocht. En zoo voerde hij het  
geelgebrek zijner moeder aan als een motief voor  
zijn poging tot diefstal.